

Голові разової спеціалізованої вченої ради ДФ 35.052.010
у Національному університеті «Львівська політехніка»
д. пед. н., професору Муқан Н.В.

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора педагогічних наук,
професора, завідувача кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої
школи Львівського національного університету імені Івана Франка
КВАС ОЛЕНИ ВАЛЕРІЇВНИ на дисертаційне дослідження
СЛИВКИ БОГДАНА СТЕПАНОВИЧА
«Розвиток християнської моралі дошкільників засобами пастирської
діяльності в Україні наприкінці ХХ – початку ХХІ століття»,
представленого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011
Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта / Педагогіка**

1. Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки

Враховуючи динаміку поступу цивілізації на початку третього тисячоліття, така безпосередня залежність якості життєдіяльності суспільства від гармонійного розвитку кожної особистості спонукає науковців до глибинного аналізу сутності та нового статусу людини в оточуючому світі задля ефективного пошуку соціальних конструкцій при відповідному прогнозуванні майбутніх соціальних перетворень. Наслідком вказаного посилення уваги до антропологічної проблематики стала тенденція переходу розвинутих країн світу до осмислення й побудови нового типу суспільних зв'язків, в яких на перше місце серед соціальних пріоритетів виходить повноцінний розвиток особистості, як передумова злагодженої взаємодії всіх складових суспільного життя та прогресу країни загалом. Причому одне з центральних місць у наукових пошуках посідає аналіз дитинства людини – етапу, відбиток якого особистість проносить через усе своє доросле життя.

Оскільки сьогодні дитинство функціонує в якісно інших соціокультурних реаліях і не лише зазнає надзвичайно суперечливих впливів дорослого світу, а й певним чином відповідає на них, виключної актуальності набуває проблема інтеграції світських та релігійних виховних практик для забезпечення цілісності розвитку моральності дитини.

Отже, актуальність даної теми визначається потребами сучасної педагогічної практики, що вимагає максимальної адекватності історико-педагогічного аналізу використання досвіду пастирської діяльності у процесі розвитку християнської моралі дошкільників. Що, в свою чергу, зумовлює потребу в історико-теоретичному, концептуальному осмисленні засобів формування християнської моралі у дошкільній педагогіці і практиці наприкінці ХХ – початку ХХІ століття.

Незважаючи на різноаспектність дослідження проблеми в спеціальній літературі, пастирська діяльність як засіб розвитку християнської моралі

дошкільників зазначеного періоду не знайшла теоретичного обґрунтування та практичного втілення.

Тема дисертаційного дослідження Сливки Б. С. відповідає науковому напрямку кафедри педагогіки та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» «Теоретико-методичні засади професійного розвитку особистості». Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідної роботи «Теоретико-методичні засади професійного розвитку особистості в умовах євроінтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0116U004108). Тему роботи затверджено (протокол № 4 від 12.10.2016) та уточнено (протокол №12/19 від 03.09.2019) Вченою радою Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка».

2. Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації

Дисертантом висвітлено теоретичні засади розвитку християнської моралі дошкільників; узагальнено історичний досвід розвитку християнської моралі дошкільників засобами пастирської діяльності; обґрунтовано періодизацію розвитку християнської моралі дошкільників засобами пастирської діяльності в контексті основних чинників досліджуваного періоду; можливості використання досвіду пастирської діяльності у процесі розвитку християнської моралі дошкільників як інтеграції світського та релігійного компонентів для забезпечення цілісності розвитку моральності дошкільника.

3. Нові факти, одержані здобувачем.

Дисертаційна робота Сливки Б. С. є цілісним історико-педагогічним дослідженням, у якому на основі системного ретроспективного аналізу розкрито особливості розвитку християнської моралі дошкільників засобами пастирської діяльності в Україні наприкінці ХХ – початку ХХІ століття. Зокрема: *вперше* розкрито генезу розвитку християнської моралі дошкільників як педагогічного явища впродовж кінця ХХ – початку ХХІ століття; *охарактеризовано* проблему розвитку християнської моралі дошкільників у контексті пастирської педагогіки; *проаналізовано* трансформацію пастирської діяльності у контексті християнської моралі; *висвітлено* розвиток педагогічних концепцій та засобів формування християнської моралі у дошкільній педагогіці і практиці наприкінці ХХ – початку ХХІ століття; *розроблено періодизацію розвитку* християнської моралі дошкільників засобами пастирської діяльності у вітчизняному освітньому просторі протягом досліджуваного періоду з урахуванням особливостей освітнього й релігійного розвитку суспільства у вказаний час (пропедевтичний до 1991 р. включно, перехідний (1992-1995 рр.), установчий (1996-2005 рр.), державницький (2005-2013 рр.) та інтегральний (2014-2017 рр.); *виявлено* тенденції розвитку теорії та практики формування християнської моралі дошкільників засобами пастирської діяльності (звернення до християнських моральних цінностей і поступове посилення їхньої ролі в освіті та вихованні дошкільників; інтеграція дошкільної та пастирської педагогіки у їх розвитку; зближення методологій пастирської і дошкільної педагогіки; впровадження міждисциплінарного розуміння розвитку християнської моралі дошкільників; узгодження змісту світських і конфесійних програм дошкільної освіти і виховання); *окреслено можливості* використання досвіду пастирської діяльності у процесі розвитку християнської моралі

дошкільників як інтеграції світського та релігійного компонентів для забезпечення цілісності розвитку моральності дошкільника;

Удосконалено методики пастирської діяльності на основі використання історичного досвіду.

Конкретизовано зміст, методи і форми розвитку християнської моралі дошкільників засобами пастирської діяльності;

До наукового обігу введено нові дані, факти, теоретичні ідеї, здійснено наукову інтерпретацію розвитку християнської моралі дошкільників засобами пастирської діяльності, що може стати джерелом для розвитку нових напрямів педагогічних досліджень як інтеграції світського та релігійного компонентів.

Подальшого розвитку набули основні поняття і дефініції предмета дослідження та виявлення прогресивних ідей щодо розвитку християнської моралі дошкільників засобами пастирської діяльності в Україні.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Аналіз змісту дисертації та публікацій Сливки Б.С. є підставою для висновку про наукову обґрунтованість й достовірність викладених автором результатів.

Грунтовне вивчення джерельної бази (251 найменування, з них – 14 іноземними мовами) уможливили виокремлення обґрунтованих суперечностей, на розв'язання яких було спрямовано 4 завдання дослідження. Аналіз зазначених джерел і використання низки теоретичних методів дали змогу дисертанту об'єктивно висвітлити сукупність аспектів досліджуваної проблеми, зокрема: окреслити базові поняття; вивчити історіографічний аспект проблеми; виявити передумови становлення і розвитку пастирської діяльності як засобу розвитку християнської моралі дошкільників наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття в Україні; проаналізувати сучасне нормативне та навчально-методичне забезпечення; охарактеризувати можливості використання досвіду пастирської діяльності у процесі розвитку християнської моралі дошкільників.

У вступі дослідження чітко обґрунтовано актуальність обраної проблеми; змістовний аналіз проблеми дозволив здобувачу коректно визначити науковий апарат дослідження.

Вірогідність отриманих результатів забезпечено ґрунтовним аналізом значного обсягу джерельної бази; доцільно вибраними й використаними методами дослідження, підтверджено достатньою представницькою апробацією на наукових конференціях. Висновки дослідження, проведеного Сливкою Б.С., узгоджуються із завданнями, які послідовно розв'язано у структурних компонентах дисертації.

5. Значення для науки і практики одержаних автором результатів

Наукові здобутки Сливки Б.С. складають теоретичну і методологічну базу для подальших досліджень проблем історії педагогіки, загальної педагогіки, пастирської педагогіки тощо.

Результати дослідження впроваджено у роботу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (довідка № 01-15103/1470 від 09.10.2017), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка №151 від 02.04.2018), Відділу освіти Перемишлянської районної державної адміністрації Львівської області (довідка № 653 від 24.04 2018), Запорізького

національного університету (довідка № 01.01.-13/45 від 06.06.2018), Львівського обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (довідка № 05/21 від 26.10.2018).

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації

Результати дисертаційного дослідження характеризуються теоретичною та практичною значущістю.

Теоретичні положення та обґрунтовані рекомендації щодо методики пастирської роботи із дошкільниками, зокрема форми і методи навчання та виховання дошкільників, засади спільної діяльності пастиря, сім'ї та закладу дошкільної освіти у розвитку християнської моралі дітей дошкільного віку включено до робочих програм діяльності закладів дошкільної освіти та закладів, у яких здійснюється підготовка майбутніх пастирів.

Одержані практичні результати можуть бути використані українськими науковцями для проведення подальших історико-педагогічних студій, наукового обґрунтування сучасної стратегії та концепції розвитку дошкільної освіти в Україні; акцентування уваги української громадськості й державних органів влади на важливості підготовки компетентних кадрів з питань дошкільної освіти в умовах її реформування; викладачами та здобувачами вищої освіти для поглиблення знань з питань розвитку дошкільної освіти та педагогічній пастирології

7. Оцінка змісту дисертації та її завершеність

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, значною мірою забезпечуються логічною структурою роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Послідовність викладу тексту дисертаційної роботи відповідає вирішенню поставлених завдань дослідження. Логічну структурованість роботи забезпечують висновки та узагальнення, а також унаочнюють 3 рисунки, 7 таблиць та 12 додатків.

У першому розділі «*Теоретичні засади розвитку християнської моралі дошкільників*» автором виконано ґрунтовний аналіз поняттєво-категорійного апарату дослідження (схарактеризовано змістове та синонімічне поле поняття «християнська мораль» та «педагогічна пастирологія», яка може виступати галуззю педагогічної науки, що досягає педагогічних цілей засобами пастирської діяльності; обґрунтовано співвідношення понять «моральність» і «духовність»; розкрито зміст понять «духовно-моральне виховання», «релігійне виховання», «морально-етичне виховання»); здійснено аналіз дисертацій, монографій, посібників виданих в Україні за національного відродження, та доведено, що вони акцентують увагу на розвитку громадського дошкільного виховання у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття, втім навіть сукупно не відтворюють цілісного аналізу розвитку християнської моралі дошкільників засобами пастирської діяльності. Погоджуємося з висновком дисертанта, що за досліджуваний період відбулися кардинальні зміни щодо формування християнської моралі дошкільників засобами пастирської діяльності: від повного неприйняття діяльності пастиря і його праці з дошкільниками до схвалення та прийняття на суспільному рівні.

У другому розділі «Впровадження пастирської діяльності у процес розвитку християнської моралі дошкільників» розкрито особливості розвитку пастирської діяльності, як засобу формування християнської моралі у дітей дошкільного віку наприкінці ХХ – початку ХХІ століття.

Дисертантом на основі охарактеризованих особливостей досліджуваного періоду в контексті змін церковного життя в Україні та розвитку дошкільної освіти й виховання, розроблено періодизацію розвитку християнської моралі дошкільників у пастирській педагогіці наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, враховуючи особливості релігійних та освітніх змін у вітчизняному суспільстві у вказаний час, а саме: I – пропедевтичний період (до 1991 року включно), II – перехідний період (1992-1995 рр.), III – установчий період (1996-2005 рр.), IV – державницький період (2005-2013 рр.) та V – інтегральний період (2014-2017 рр.).

Водночас автором з'ясовано, що формування християнської моралі дошкільників ефективно забезпечується засобами мистецтва, музики, художньої діяльності, медіа, періодики для дітей, художньої літератури, казки, ігор, театралізації, народної педагогіки, фольклору, мультиплікації тощо. Реалізувати програму дошкільного навчання й виховання з релігійної перспективи дозволяє педагогічна пастирологія, в якій на першому місці стоїть педагогіка. Очевидно, що в самого пастора має бути педагогічна освіта (або знання основ педагогіки, вікової психології) і досвід роботи з дітьми.

У третьому розділі «Узагальнення історичного досвіду розвитку християнської моралі дошкільників засобами пастирської діяльності та можливості його використання на сучасному етапі» проаналізовано виявлені тенденції розвитку теорії та практики розвитку християнської моралі дошкільників засобами пастирської діяльності; узагальнено історичний досвід та визначено перспективні напрями розвитку християнської моралі дошкільників засобами пастирської діяльності; окреслено можливості використання досвіду пастирської діяльності задля формування християнської моралі дошкільників в інтеграції світського та релігійного компонентів для забезпечення цілісності розвитку моральності дошкільників; розроблено методичні рекомендації щодо спільної діяльності пастиря, сім'ї та закладу дошкільної освіти у розвитку моралі дошкільників.

Висвітлено специфіку впровадження методик розвитку християнської моралі дошкільників в умовах пастирської діяльності. Зокрема слушними є такі: духовні реколекції дошкільників, позаслужбова діяльність пастиря, діяльність пастиря у родині дитини, методика дихотомії.

Підкреслено та обґрунтовано доцільність використання позитивного досвіду у розвитку християнської моралі дошкільників засобами пастирської діяльності.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення здобутих дисертантом результатів, слід назвати деякі дискусійні положення, а також висловити окремі побажання:

1. Обґрунтовуючи хронологічні межі дослідження, дисертант зазначає, що верхня межа датується 2017 р. у зв'язку із розробкою Програми

розвитку дитини «Українське дошкілля». У сфері дошкільної освіти впродовж останніх років відбулися суттєві трансформації. Вважаємо, що доцільно було б детальніше конкретизувати зміст законодавчих документів та постанов, які активізують увагу до досліджуваної проблеми.

2. Перший параграф дисертаційної роботи – це ґрунтовний аналіз проблеми формування християнської моралі в контексті сучасних педагогічних досліджень, висвітлення основних дефініцій дослідження, що відповідає завданням, які регламентує дисертант. Проте, на нашу думку, деякі поняття не знайшли належного представлення в основному тексті роботи, зокрема деталізується поняття «педагогічна пастирологія» (ст. 57-59), а засадничі аспекти «християнської педагогіки», як поняття знаходимо у Додатках (с.252).

3. У п. 1.2 (с. 62) дисертант розглядає та узагальнює вікові періоди дошкільного дитинства. Водночас, зважаючи на здійснений аналіз, вважаємо доцільним виокремлення декількох аспектів вікового розвитку дитини, а саме: біологічного, психічного, соціального і духовного (морального) у контексті міждисциплінарного розуміння.

4. На наш погляд, безперечно цінним у п.3.1. є аналіз значної кількості програм для дошкільників, які ефективно можна використовувати для формування християнської моралі у дітей. В першу чергу, це програми українського дошкілля «Соняшник», «Скарбниця моралі», «Програма розвитку дитини» тощо. Видається доречним представити в контексті дошкільної пастирології також і аналіз дитячої літератури відповідного спрямування, перелік якої знаходимо на ст. 118, та відповідної сучасної дитячої періодики.

5. Текст дисертаційного дослідження містить рисунки, таблиці, які потребують детальнішого аналізу у тексті роботи, зокрема рис.1.2. «Узагальнена схема розвитку моралі дошкільника» (ст. 71) та рис.1.3. «Розвиток християнської моралі дошкільника засобами пастирської діяльності як педагогічна проблема» (ст. 83).

Висловлені зауваження не знижують загального позитивного враження від дисертаційного дослідження Сливки Б.С.

Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях

Основні результати дослідження висвітлено у 16 публікаціях: 3 розділи у колективних монографіях; 4 статті у виданнях, включених до наукометричних баз даних (серед них 2 – у виданнях, що водночас належать до переліку наукових фахових видань України, 1 стаття – у періодичному фаховому виданні іншої держави); 2 статті у наукових фахових виданнях України; 1 стаття в іншому виданні; 6 праць апробаційного характеру.

Висновок

Аналіз дисертації, анотацій та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження Сливки Богдана Степановича «Розвиток християнської моралі дошкільників засобами пастирської діяльності в Україні наприкінці ХХ – початку ХХІ століття» є завершеним самостійним науковим дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне і практичне значення для педагогічної науки й практики. Дисертація заслуговує на позитивну оцінку,

відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167), а її автор Сливка Богдан Степанович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка.

Офіційний опонент:

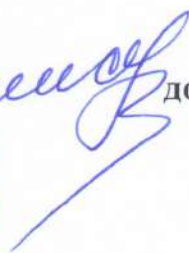
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної педагогіки та
педагогіки вищої школи Львівського
національного університету імені Івана Франка

Квас О.В.

Підпис Квас О.В. підтверджую

Вчений секретар

доц. Грабовецька О.С.